CÂTEVA CONSIDERAȚII DESPRE INSTRUMENTALIZAREA MITULUI ÎN EXEGEZA LUI EUGEN TODORAN

Marcel TOLCEA
(Universitatea de Vest din Timișoara)
marcel.tolcea@gmail.com

Considerations on the Instrumentalization of Myth in Eugen Todoran's Criticism
The present study aims to show how Eugen Todoran has applied the concept of "myth" to Mihai Eminescu's and Lucian Blaga's literary works, at the intersection of phenomenological critique with Gilbert Durand's interpretations. We are dealing, by all means, with a process of going beyond literary hermeneutics and opening up toward an anthropological perspective, similar to Mircea Eliade's approach to the religious phenomenon, within the phenomenological paradigm. Our hypothesis is that, in a context that exceeds the scope of literature, the relations between "literary truth" and "ontological truth" undergo a radical change, just like the relations between truth, fiction and imagination/imaginal. All this leads to the reconfiguration of a post-positivist paradigm, which Eugen Todoran has never theorised, nor described in these terms. But the role of hermeneutics becomes even more important when, in addition to unravelling less obvious meanings, it also looks into methodological consequences.

Keywords: *myth*; *phenomenology*; *hermeneutics*; *truth*; *fiction*; *imagination*.

1. Despre consecințele unei critici epistemologice cu privire la mit

Am să încep *ex abrupto* considerațiile mele despre receptarea exegezei lui Eugen Todoran cu o primă observație: înțelegerea instrumentalizării mitului la opera poetică a lui Eminescu și Blaga în hermeneutica sa a fost una mai degrabă metaforică decât intrinsecă. Iar atunci când lecțiuni atente și profunde ale operei lui Eugen Todoran au descris mecanismele interioare ale exegezei sale – mă gândesc mai ales la Iosif Cheie Pantea, Rodica Bărbat, Cornel Ungureanu, Viorel Colțescu, Sorina Ianovici, Tudorel Urian, Daniel Vighi[1] –, acestea au subliniat predilect coerența și profunzimea lecțiunii. După cum, în analizele destinate volumelor de exegeză semnate Eugen Todoran, discipoli și colegii universitari au observat, cu justețe, că, dincolo de literatură, asistăm și la o forțare a frontierelor literare. Astfel, într-un text din 1982, Iosif Cheie-Pantea sublinia că, în *Lucian Blaga. Mitul poetic*, Eugen Todoran năzuia la mai mult decât la o interpretare a poeziei blagiene în zariștea mitului: „Piatra unghiulară constă în încercarea de a fundamenta *o poetică a mitului*" (Cheie-Pantea 1982: 3).

Iar nenumăratele referințe la mit prezente în cărțile dedicate de Eugen Todoran lui Eminescu și Blaga indică mai mult decât o depășire a poeticului. Ele indică – e adevărat, în forme mai degrabă descriptive – o clară trecere dincolo de frontiere epistemice prin chiar consecințele abordării de tip „fenomenologic" deschis asumate de critic.

[1] Articolele, apărute în diverse perioade, au fost reunite în volumul omagial *Eugen Todoran. 1918 – 1997*, volum coordonat de Vasile D. Țâra, Timișoara, Editura Mirton, 2002.

BDD-A29046 © 2018 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:52:18 UTC)

Este evident că Eugen Todoran nu a putut duce până la ultimele consecințe grila fenomenologică din precauții ideologice fiindcă, fatalmente, un asemenea discurs s-ar fi așezat cu totul în afara gândirii unice, oficiale, de dinainte de 1989 și ar fi condus la o perspectivă nu doar metafizică, ci, mai ales, una paraștiințifică, ceea ce, în orizontul epistemologic al României din acei ani, ar fi fost imposibil. Ca să fiu încă mai clar, cenzura comunistă a acelor ani nu se temea de idealismul filosofic german al unor filosofi cum ar fi Hegel, Kant, Schopenhauer sau Fichte, ci de o depășire a paradigmei pozitiviste care, între altele, ar fi legitimat, înainte de toate, o religiozitate (transcendență) *sui generis*, în care arta ar fi un succedaneu nu al religiei, ci, așa cum glosa, cu totul surprinzător, Eugen Todoran:

> „Întoarcerea la începutul secolului al XVI-lea, pentru înțelegerea artei simbolice a modernismului de la sfârșitul secolului al XIX-lea și primul sfert al secolului al XX-lea ne oferă o cheie și pentru explicarea istorică a condițiilor asemănătoare ale fenomenului de artă. Sentimentul însingurării (…) manifestat sub forma unei crize religioase prin constatarea unei ireductibile prăpastii între om și Dumnezeu lăsa pe seama imaginației adevărul divin, într-o revelație în care poezia se putea întâlni cu religia…" (Todoran 1981: 20).

În această explorare a suprasensibilului, devine obligatorie și „gândirea magică", despre care, ne aducem aminte, Lucian Blaga opina că ar fi o „locotenență cognitivă" (Blaga 1996: 131) având, între alte funcții, și una poetică.

Suntem foarte aproape, din această perspectivă, de lecțiunile „tradiționaliste" unde mitul este viu, iar literatura nu e decât o formă „degradată", în care persistă încă „energii" creative, magice, soteriologice chiar. Și Guénon, și Evola — cei mai importanți „tradiționaliști" —, dar și Eliade se referă la mit ca la o realitate operativă, nu ca la o ficțiune ce a eșuat mai mult sau mai puțin diluat în literatură. Ne amintim, Eliade definea mitul ca fiind „povestea unui început", o poveste cu virtuți magice fiindcă mitul este fațeta, jumătatea spusă a ritului (Eliade 1978: 5). Iar atunci când Eugen Todoran propunea o nouă sintagmă cu privire la creația eminesciană, „mitul românesc", el își începea considerațiile cu observația că poetul își construiește încercarea de mitologie a geto-dacilor cu cosmogonia (Todoran 1972: 188-210 *passim*). Exact așa cum se comportă mitologiile clasice. Iar valoarea intrinsecă a unei asemenea poezii ce năzuiește să coboare la origini mitologice nu constă nici în ideea filosofică sau mitică, nici în expresivitatea ei, ci în felul unic în care această tensiune simbolică trimite, dar și ajunge dincolo de raționalitatea noastră discursivă.

Sigur, atunci când vorbim despre remanențe ale iraționalului în poezie, este aproape imposibil să nu ne gândim la Marcel Raymond, creatorul unei sintagme adaptate de Eugen Todoran la creația lui Blaga, „mitul modern al poeziei". Dar și la faptul că această relaționare pe care poezia o întreține cu iraționalul, cu miticul, cu religiosul nu este posibilă decât prin intermediul simbolului, al metaforei sau al imaginii. Acestea, la rândul lor, își dobândesc coerență și sensuri care – așa cum observa și Lucian Blaga – sunt independente și de intenția creatorului, și de contextul istoric, fiind evident transcendente. Ceea ce chiar definește critica fenomenologică.

Dar critica fenomenologică nu era de ajuns să legitimeze modul în care mitul nu doar povestește un început sau dă sens unei comunități. Pentru aceasta era nevoie de o abordare credibilă, în care conținutul intrinsec, nealterat al fenomenologiei să fie relaționat cu supraraționalitate/iraționalitatea mitului, așa cum au făcut doi „critici" dragi lui Eugen Todoran:

BDD-A29046 © 2018 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:52:18 UTC)

Gilbert Durand și Gaston Bachelard[1], două nume care, pentru critica oficială a ultimului deceniu de comunism, erau ignorate total[2]. Explicația e cât se poate de simplă în opinia noastră: Freud, Lacan sau Adler reduc fenomenele spirituale la fenomene, efecte lipsite de transcendență. Iar cutezanța epistemologică a lui Jung în abordarea fenomenelor spirituale se regăsește mai degrabă în superbul său jurnal *Viața mea*.

Cei care au studiat ruptura produsă în sânul cetății universitare a Franței carteziene au remarcat că a fost nevoie de un artificiu hermeneutic pentru a-i face loc mitului în critica literară. Iar acest pas a fost făcut de Gilbert Durand, cel care a „camuflat" – un cuvânt drag lui Eliade – iraționalitatea sau, mai de grabă, supraraționalitatea mitului în avataruri mai mult sau mai puțin psihanalitice. În fapt, domeniul psihanalizei are o legătură aparte cu simbolismul dacă ar fi să dăm crezare chiar primei fraze din *Imagini și simboluri* a lui Mircea Eliade, conform căreia moda psihanalizei a impus câteva cuvinte-cheie: *imagine*, *simbol*, *simbolism*, devenite, de atunci, monedă curentă (Eliade 1994: 11)[3].

Dar și îndrăzneala epistemică a lui Durand a fost una precaută și treptată. Între *Structurile antropologice ale imaginarului*, o carte apărută în 1960, și *Introducere în mitodologie. Mituri și societăți*[4], sunt aproape patru decenii, răstimp în care savantul francez a consolidat abordări mult mai nuanțate decât ar fi permis granițele pozitiviste ale științei europene ale un concept extrem de bogat: imaginarul. Un concept căruia Gilbert Durand i-a dedicat o carte cu un titlu mult mai subversiv decât pare la prima vede: *Imaginația simbolică*. Da, subversiv, fiindcă Durand semnalează rolul complet diferit pe care imaginația îl joacă în lumea musulmană, despre care maestrul său Henry Corbin a scris admirabile studii. Pentru Ibn al-Arabi – doctorul prin excelență al sufismului – imaginația poate fi concepută pe trei nivele: la nivelul cosmosului însuși, ca un intermediar al macrocosmosului și ca unul al microcosmosului. Indiferent la ce nivel ne raportăm, ea este întotdeauna *barzakh,* adică un „istm" sau o „interlume". După acest model al gnozei islamice, H. Corbin a inventat un termen, *lumea imaginală***,** pe care l-a definit ca o lume intermediară între lumea sensibilă și cea inteligibilă, între materie și spirit, ea fiind percepută cu ajutorul *imaginației active*[5].

Dintr-o asemenea înțelegere a imaginației, ni se pare evident faptul că dialectica propusă de Eugen Todoran între „poetica mitului" și „mitul poetic" și-ar afla, astfel, o formulare nu doar adecvată, ci și mereu fertilă. Fiindcă, trebuie să spunem, exegetul român nu își „traduce" această tensiune, ci, mai de grabă, o provoacă să acționeze perihoretic. *Mutatis mutandis*, poate că nu e lipsit de precauții metodologice să observăm că Gilbert Durand a făcut ceea ce, cu uneltele firave ale epocii, a încercat să propună Eugen Todoran interpretând opera lui Lucian Blaga: să așeze într-o relație metalogică raportul dintre mit, simbol și imagine. Dar și să confere poeticului nu

[1] Prima citare a unui volum al lui Bachelard, *Apa și visele*, este în volumul *Eminescu* și, se pare, Eugen Todoran a avut la dispoziție o copie incompletă a cărții sale, fiindcă, la bibliografie, nu sunt indicate nici editura, nici anul.

[2] Vezi Romul Munteanu, *Metamorfozele criticii europene*, volum apărut în 1988, în care cele două nume nu sunt prezente, deși psihanalizei îi sunt rezervate două capitole.

[3] Eugen Todoran citează în câteva rânduri lucrarea, mai ales cu privire la ideea lui Eliade că mișcările artistice moderne au nostalgia „totalității primordiale". (Todoran 1981: 161). De fapt, perspectiva aceasta alchimică asupra timpului istoric al lui Eliade e în evidentă relație cu *Mitul eternei reîntoarceri* și cu ciclicitatea temporală.

[4] Paris, Albin Michel, 1996. Cartea este o culegere de conferințe susținute de autor în Portugalia și Brazilia. Prin „mitodologie", Durand înțelege concomitența dintre metoda și funcția mitului, iar această concomitență, în opinia noastră, va fi redată, în termeni asemănători ca sintaxă, de către Eugen Todoran în raportul „mit poetic", „poetica mitului".

[5] Vezi *L'Imagination créatrice dans le soufisme d'Ibn 'Arabi*, *apud* Pierre Riffard, *Dictionnaire de l'ésotérisme*, p. 170-171. Vezi, în acest sens, și William C. Chittick, *Imaginal Worlds. Ibn al-Arabi and the Problem of Religious Diversity*, State University of New York Press, 1994, cap. *Revelation and Poetic Imagery*, p. 67–82

BDD-A29046 © 2018 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:52:18 UTC)

doar un sens textual, modern, ci, mai ales, unul aflat la intersecția dinamică dintre Logos și cuvânt.

2. Mitul

Eugen Todoran se referă la mit pentru prima oară în 1970, în cel mai consistent capitol, intitulat *Mitul românesc*, din cursul litografiat *Eminescu*. Cursul va fi reluat, peste doi ani, la editura Minerva sub același titlu, iar în 1981, în seria „Eminesciana" a Editurii Junimea, va apărea un volum cu titlul *Eminescu. Epopeea română*. Valorizarea creației eminesciene prin lentila mitului venea pe o linie critică mai veche, printre precursori numele cel mai important rămânând cel al lui G. Călinescu. Noutatea viziunii lui Eugen Todoran consta nu atât în abordarea unei asemenea teme a poeziei, cât mai ales în așezarea lui Eminescu în centrul unui proiect cultural-mitologic cu mize dincolo de cele poetice, ceea ce înseamnă miză în social. În fapt, spune Eugen Todoran, Eminescu, mai mult decât să scrie o epopee literară, năzuia la una mitologică, *id est* adevărată a poporului român: „el a vrut să deschidă artei naționale perspectiva universalității prin crearea unui mit românesc ca reconstituire poetică a istoriei naționale" (Todoran 1972: 184).

Evident, principalul izvor ideologic al acestei mitologii era folclorul, o dimensiune profundă a creativității colective, pe linia romantismului german, mai precis a lui Schelling, unul dintre cei care au privilegiat recuperarea folclorului dintr-o asemenea perspectivă. Sigur, este vorba despre creditarea folclorului ca o mitologie supraviețuitoare care, în concepția romanticilor, definea „duhul popoarelor". Și mai este vorba aici despre o dicotomie pe care iluminiștii au încercat să o facă ireconciliabilă: cea dintre istorie și mit. De fapt, cea dintre timpul istoric și timpul fantastic.

„Explicând mitul prin funcția lui poetică, Eminescu nu gândea ca un filosof, ci ca un poet, pentru care mitul nu poate fi valorificat în poezie ca o simplă formulă, ci numai ca expresie exterioară a unui profund învățământ", scria Eugen Todoran în 1970, iar citatul, remarcat de Rodica Bărbat (Bărbat 1981: 3), a fost aplicat, cu egală valabilitate metodologică, și la întreaga creație a lui Lucian Blaga.

De fapt, distincția dintre limbajul științific și cel poetic este, așa cum recunoștea cu modestie Eugen Todoran, un testament maiorescian, numai că el punea cei doi termeni într-o relație mult mai complexă. „Am căutat să stabilesc concordanța de fond dintre tematică mitică a poeziei și poezia mitului", răspundea Eugen Todoran în revista „Orizont" unei anchete publicistice în anul 1985, încheind într-o adevărată cheie profetică: „Important este ca istoricul literar, atât cât îl țin formația și priceperea, să nu citească semnele invers și să vadă în opera clasicilor ceea ce aparține trecutului, și nu prezentului" (Todoran 1985: 3).

Referințe bibliografice:

BĂRBAT, Rodica 1981: *Mihai Eminescu și epopeea română*, în „Orizont", XXXII, nr. 31, p. 3.
BLAGA, Lucian 1996: *Trilogia valorilor*, vol. 2, București, Humanitas.
CHEIE-PANTEA, Iosif 1982: *Lucian Blaga în actualitate*, în „Orizont", XXXIII, nr. 16, p. 3.
ELIADE, Mircea 1978: *Aspecte ale mitului*, București, Editura Univers.
ELIADE, Mircea 1994: *Imagini și simboluri*, București, Humanitas.
TODORAN, Eugen 1972: *Eminescu*, București, Editura Minerva.
TODORAN, Eugen 1981: *Lucian Blaga. Mitul poetic*, Timișoara, Editura Facla.
TODORAN, Eugen 1985: *O nouă perspectivă asupra tradiției culturale*, în „Orizont", XXXVI, nr. 28, p. 3.

BDD-A29046 © 2018 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:52:18 UTC)